

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 58

NUMMER 5

NOV-DEC 2011

3 Oekraïne en de Holocaust

– Heleen Zorgdrager

6 Orthodoxie zonder romantiek.

Wil van den Bercken neemt

afcheid – Huub Vogelaar

Wil van den Bercken, emeritus hoogleraar Russisch Christendom en tevens redactielid van Pokrof. (Foto: archief W. van den Bercken)

9 Orthodoxen en Evangelischen in Bulgarije – Tanya Petrova

12 Meditatie: H. Nicolaas

– Paul Brenninkmeijer

15 Libanese theologie met elan. Interview met Antoine Fleyfel

– Leo van Leijsen

19 Christelijke stemmen bij Dostojevski – Dolf Bruinsma

21 Korte berichten

23 Liturgieagenda

Deze Pokrof is de laatste van 2011. Pokrof hoopt met dit nummer weer een aantal inspirerende en leerzame artikelen te bieden. In Oekraïne zijn er politieke ontwikkelingen die regelmatig de media halen. Gaat het daarbij veelal over heden en toekomst, ook het verleden, inclusief zijn donkere episoden, is in Oekraïne niet passé. Heleen Zorgdrager doet verslag van de worsteling met de Holocaust in Oekraïne tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zij schetst een reëel beeld met hoopvolle tekenen voor een nieuwe fase in de Oekraïense geschiedschrijving. Huub Vogelaar interviewde Wil van den Bercken bij zijn afscheid als bijzonder hoogleraar Russisch Christendom. Deze geeft zijn waardering voor positieve ontwikkelingen in de Russisch-orthodoxe Kerk, maar plaatst – wars van romantiek en ideologie – ook kritische kanttekeningen. Paul Brenninkmeijer geeft in zijn meditatie, aan de hand van historische waarheden en legenden, een beeld van de H. Nicolaas in Oost en West. Evangelischen en Orthodoxen hebben een verschillende visie op het christelijk geloof. In Bulgarije heeft dat aanleiding gegeven tot ongemakkelijke betrekkingen. Er zijn echter ook positieve ontwikkelingen, zoals Tanya Petrova in haar bijdrage laat zien. Een land met een bewogen geschiedenis, waar mensen met heel diverse achtergronden samenleven, is Libanon. Antoine Fleyfel schreef een boek over 'contextuele Libanese theologie'. De visionaire auteurs die hij behandelt, zijn nieuwe wegen gegaan, gedreven om in hun context oplossingen te zoeken voor de religieuze, politieke en maatschappelijke problemen. Tot slot bespreekt Dolf Bruinsma het dit jaar verschenen boek van Wil van den Bercken over de romans van Dostojevski.

De redactie van Pokrof wenst u fijne feestdagen en veel inspiratie en leesplezier toe!

Dolf Langerhuizen,
Hoofdredacteur

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 -
2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

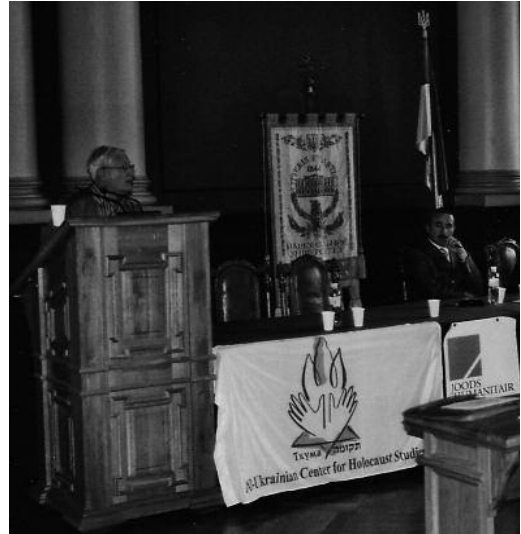
Opzeggingen dienen vóór 1 december in Utrecht te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 61 INGB 0005679145 en BIC: INGBNL2A t.n.v. Tijdschrift Pokrof, Utrecht. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Oekraïne worstelt met herinnering aan Holocaust

Moedige nieuwe fase van nationale geschiedschrijving

De Holocaust door de nazi's op de Joden in de Tweede Wereldoorlog (1939-1945) trof in belangrijke mate Oekraïne, dat tot de Duitse bezetting deels bij Polen, deels bij de Sovjet-Unie hoorde. Aan beide zijden van dit kwaad stonden bewoners van Oekraïne: Oekraïense Joden en hun helpers aan de ene kant, met de nazi's collaborerende of door hen medeplichtig gemaakte Oekraïners aan de andere kant. Daartussen het gebied van 'een alles overheersende houding van onverschilligheid onder de bevolking'. In belangrijke mate gaat het in Oekraïne om de 'holocaust by bullets' (holocaust door kogels), de uitroeiing van de Joden, niet door de gaskamers in de vernietigingskampen maar in de vorm van massa-executies door Einsatzgruppen en SS-Sonderkommando's. In Oekraïne begint zeventig jaar na deze zwarte episode pas de worsteling hiermee. De Nederlandse theologe Heleen Zorgdrager verblijft vaak voor lange tijd in het land en doet verslag van deze 'Vergangenheitsbewältigung'.

De cijfers gaan het voorstellingsvermogen te boven. Van de circa 3 miljoen Joden die in 1941 op het grondgebied van Oekraïne leefden, zijn er 1,5 miljoen vermoord in de Holocaust. In West-Oekraïne, waar de regio Galicië ligt, heeft slechts 2 % van de gehele Joodse bevolking overleefd. Historici zoeken naar een verklaring. De nazi's gingen buitengewoon planmatig te werk in hun 'holocaust by bullets' in Galicië en omstreken. Er waren factoren die behulpzaam waren. In de Poolse staat, waartoe het westelijk gebied van Oekraïne behoorde tot aan 1939, was er

De holocaust-overlevende Itzchak Komem (links op de foto) uit Jeruzalem spreekt op de studieconferentie 'Rechtvaardigen - de redders van levens. Historische ervaring en morele lessen', afgelopen voorjaar aan de Polytechnische Universiteit te Lviv. (Foto: H. Zorgdrager)

al een toenemend antisemitisch klimaat. Steeds meer wordt ook bekend over medewerking van Oekraïners aan de massamoorden, vrijwillig maar ook door Duitsers afgedwongen in diverse hand- en spandiensten, zoals de Franse priester en onderzoeker Patrick Desbois in zijn indrukwekkende interviews optekende (*The Holocaust by Bullets*, 2009). Bekend is verder het beeld van een alles overheersende houding van onverschilligheid onder de bevolking.

Misschien is het daarom wel zo verbazingwekkend dat Oekraïne toch op de vierde plaats staat van de 'Righteous among the Nations' (Rechtvaardigen onder de Volken). Dat is de eretitel die door de staat Israël wordt toegekend aan mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog hun leven in de waagschaal hebben gesteld om Joodse medemensen te redden van de vernietiging. In totaal 1185 Oekraïense burgers hebben deze eretitel van het centrum Yad Vashem ontvangen. Ter vergelijking: Polen staat op de eerste plaats, Nederland tweede en Frankrijk derde.

Positieve voorbeelden

Aan het thema 'Rechtvaardigen onder de Volken' was afgelopen voorjaar aan de Polytechnische Universiteit in Lviv een conferentie gewijd. De conferentie was georganiseerd door *Tkuma - All-Ukrainian Center for Holocaust Studies* uit Dnipropetrovsk, samen met het Ministerie van Onderwijs en de Joodse organisatie *Chesed Arieh* uit Lviv. De volledige titel luidde: *Rechtvaardigen - de redders van levens. Historische ervaring en morele lessen.*

In de zes jaar dat ik me nu verdiep in omgang met Joodse geschiedenis in Oekraïne heb ik nog niet eerder een dergelijke open en kritische conferentie meegemaakt. Er is iets aan het verschuiven. Pijnlijke kwesties werden niet ontweken. Maar ook positieve verhalen werden verteld. Een Oekraïense vrouw redde een Joodse moeder en haar kind door een kostbare achttiende-eeuwse icoon te verkopen. Van de opbrengst kon ze vervalste identiteitspapieren kopen die deze mensen het leven hebben gered. In een ander dorp waren het de priester en de onderwijzer die hun Joodse medeburgers beschermden tegen een groep razende dorpeelingen die hen wilden doodslaan. De holocaust-overlevende Jitzchak Komem uit Jeruzalem vertelde over de Poolse officiersvrouw die hem in haar gezin opnam, hem kaalschoor zodat hij er ziekelijk (en minder herkenbaar joods) uitzag, en die later als een van de eerste 'rechtvaardigen' een boom mocht planten in Yad Vashem.

Er werd bij gezegd: het is belangrijk dat we deze verhalen doorvertellen aan onze kinderen, ze moeten hun bewustzijn bouwen op positieve voorbeelden, maar we weten ook dat deze verhalen niet de hele waarheid dekken.

Geen kader voor Holocaust

Historici op de conferentie, zoals Yaroslav Hrytsak (Ukrainian Catholic University), Vladyslav Hrynevych (National Academy of Sciences of Ukraine), Zhanna Kovba (Kyiv Mohyla Academy) en Orest Zakydalsky (Toronto, Canada), spraken over de vraag hoe om te gaan met de geschiedenis van de Holocaust. Hoe wordt de Tweede Wereldoorlog herinnerd in Oekraïne? Teveel is het 'herinneringsmodel' van de oorlog bepaald door de politieke macht. Patriotisme staat voorop. Het stalinistische model van de Grote Patriottische Oorlog wordt weer nieuw leven ingeblazen door de huidige regering van Viktor Janoekovitsj, inclusief de symboliek van parades en

rode vlaggen. Dit stalinistische model staat lijnrecht tegenover het model van de 'heroïsche strijd van de UPA' (Ukrayins'ka Povstans'ka Armiya: het Oekraïense Opstandelingen Leger) dat volgens de nationalistische basis gelegd heeft voor de onafhankelijke Oekraïense staat. Mythes worden gecreëerd. Alle aandacht gaat uit naar het aspect van de gewapende strijd.

In Oekraïne, zei Yaroslav Hrytsak, moeten we erkennen dat er niet één verhaal over de oorlog is. Elke groep heeft zijn eigen verhaal. Soms loopt het in families dwars door elkaar. Ik ken een jonge vrouw van wie de grootvader van moeders kant in de UPA heeft gevochten, terwijl de grootvader van vaders kant in het Rode Leger diende. We kunnen uit die vele verhalen (Oekraïense, Poolse, Joodse, Russische, Krim-Tataarse...), aldus Hrytsak, niet één omvattend verhaal maken, maar moeten leren de pluraliteit te erkennen. Er is geen andere weg naar waarheid dan voortgaande dialoog.

Orest Zakydalsky (Canada) vulde aan dat de tragedie van de Holocaust in de Oekraïense geschiedenisboeken tot nu toe is voorgesteld als een afzonderlijke *Joodse* tragedie, als iets dat losgekoppeld is van de geschiedenis van de Oekraïense natie. Daarom hebben mensen in Oekraïne geen kader om de Holocaust te plaatsen, het gaat hun immers 'niet aan'. Hij noemde het een uitdaging voor Oekraïense historici om plaats te geven aan de Holocaust in een *geïntegreerde* geschiedschrijving van de volken.

Menselijke moraal

Archiefwetenschapster Faina Vynokurova (uit Vynnytsa) heeft onderzoek gedaan naar de motieven van de redders van Joden. Die zijn zeer gemengd. Uit de archieven blijkt dat mensen soms hielpen om er materieel beter van te worden, soms omdat men de mensen persoonlijk kende, soms uit religieuze motieven. Er zijn meer Joden gered in de dorpen dan in de steden. Dat zou volgens haar te verklaren zijn uit de hogere, religieus gebaseerde moraal in de dorpen.

Oekraïne, meent pedagogisch onderzoekster Barbara Weigl uit Warschau, kan misschien een voorbeeld nemen aan buurland Polen. Daar maakte het boek *Buren* van Jan Tomas Gross, dat verscheen in 2008, heftige discussie los. In kleine verhalen werd verteld over de massamoord van de Poolse bevolking op hun Joodse medeburgers in het stadje Jedwabne. Sinds dit boek is er in Polen een grotere open-

heid over de Holocaust. In schoolboeken en projecten wordt de vraag naar menselijkheid vooropgesteld. De richtvraag wordt: hoe kunnen we uit de geschiedenis leren om ons menselijk te gedragen? Hoe kan de geschiedenis de persoonlijke verantwoordelijkheid van mensen in beeld brengen? Een studente uit Lviv verzuchtte: "Wij hebben echt een Oekraïense Jan Tomas Gross nodig!" De nationalistische mythes moeten plaats maken voor menselijke moraal.

In de kranten in Oekraïne komt er rond gedenkdagen iets meer aandacht voor de Holocaust, vertelde politicologe Ludmyla Hrynevych (Kiev), maar het is nog erg fragmentarisch. Het zijn losse verhalen die Oekraïners vooral in positief daglicht stellen. Het gaat over Joden als 'de anderen', die geen deel uitmaken van de Oekraïense identiteit. Het maakt niet uit of het linkse of rechtse kranten zijn.

Jiddisch leren

Daarmee is de belangrijkste conclusie van de conferentie samengevat: het wordt tijd dat de onvoorstelbare tragedie van de Holocaust in Oekraïne onderzocht en beschreven wordt *als deel van de eigen Oekraïense geschiedenis*. Dat is een moedig geluid in Oekraïne, een jonge natie die nog volop vecht voor erkenning van het lijden onder de Sovjetmacht en in haar kwetsbare identiteit nog vaak uiterst defensief is.

Tot slot wil ik enkele recente initiatieven noemen die werk maken van onderzoek naar en gedenken van de Holocaust. Aan de Oekraïense Katholieke Universiteit in Lviv is sinds vorig jaar een programma Joodse Studies opgezet in samenwerking met de Hebrew University van Jeruzalem. In 2012 wordt in Dnipropetrovsk een groot museum geopend over de Holocaust in Oekraïne, met aandacht voor aspecten van collaboratie én verzet.

Vooraf vanuit de Oekraïense emigratie in Canada en de VS wordt onderzoek gedaan naar de rol van de grieks-katholieke kerkleider metropoliet Andrei Sheptytsky ten tijde van de Holocaust (John-Paul Himka, Andrii Krawchuk). Een bijzonder initiatief van onderop, van de commissie *Justitia et Pax*, is de oecumenische gebedsherdenking op 9 mei in Lviv die begint op de plek van het voormalige concentratiekamp en waarbij de Joodse gemeenschap betrokken is. Maar bij de grote herdenking op 22 juni, de datum van de Duitse inval in de Sovjet-Unie in 1941 die onlangs door de kerken

Uiterst rechts de Joodse holocaust-overlevende Boris Dorfman, woonachtig in Oekraïne, temidden van studentes tijdens de conferentie. (Foto: H. Zorgdrager)

uitgeroepen is tot 'dag van gebed voor de slachtoffers van communisme en nazisme', gaat de aandacht toch vooral uit naar de 'eigen' Oekraïense slachtoffers van terreur.

Ik heb nog niet gemerkt dat de theologische traditie en geloofsleer bevraagd worden op elementen van antisemitisme.

Het meest veelbelovend vind ik de drie studentes van de Katholieke Universiteit die de Oekraïens-Joodse relaties in Galicië tot onderwerp van hun afstudeerscriptie hebben gemaakt. Ze zijn zo gedreven om dit deel van hun geschiedenis te leren kennen dat ze nu Jiddisch leren bij de enige persoon in Lviv die nog perfect Jiddisch spreekt en schrijft, de 86-jarige Boris Dorfman. Deze jonge meiden luiden met hun 'moed om te weten' het begin in van een nieuwe fase in de Oekraïense geschiedschrijving.

Heleen Zorgdrager

Dr. Heleen Zorgdrager doceert sinds 2005 aan het Institute of Ecumenical Studies aan de Katholieke Universiteit in Lviv, Oekraïne, en is uitgezonden door Kerk in Actie.

Voor historisch fotomateriaal (let op: van soms zeer choquerend karakter!) over de holocaust in Oekraïne zie:
<http://www.mankurty.com/holocaust/>
http://www.memorialdelashoah.org/upload/misites/ukraine/en/en_documents.htm

Russische Orthodoxie zonder romantiek en ideologie

Interview met Wil van den Bercken

Professor-emeritus Wil van den Bercken.
(Foto: archief W. van den Bercken)

geloof als zodanig opnieuw mijn interesse en zo vond ik een link met de Russische schrijver Fjodor Dostojevski. Ik herlas zijn romans nu met andere ogen en werd er door gegrepen, wat resulteerde in een boek dat begin dit jaar is verschenen.”

Waar kwam je interesse voor Rusland vandaan? Is die belangstelling in de loop van de tijd veranderd?

“Na drie jaar theologie te hebben gestudeerd ging ik in 1969 in Utrecht Russisch studeren primair vanwege mijn politieke interesse – ik was een fanatiek krantenlezer – voor de Oost-West ver-

houdingen, de actuele spanningen tussen Amerika en Rusland. In 1970 ging ik voor het eerst naar Rusland en in 1972-1973 verbleef ik een jaar aan de universiteit van Leningrad. Dat bracht me bij het bestuderen van de politieke geschiedenis van Rusland en zijn relatie tot het westen. Al vrij snel werd ik getroffen door de anti-westerse en atheïstische propaganda, wat ik in 1982 uitwerkte in een boek over het Sovjet-atheïsme. Dat leidde paradoxaal genoeg naar een interesse voor religie.”

Wat trof je daar in Leningrad?

“Tijdens mijn verblijf werd ik geraakt door de vele verlaten kerken in de stad. Ik bezocht de paar nog functionerende kerken. Ook kwam ik in het museum voor atheïsme, gehuisvest in de Kazan-kathedraal, en ik dacht: wat is dit een dwaze en naïeve manier om religie te bestrij-

Deze zomer ging Wil van den Bercken met pensioen als bijzonder hoogleraar Russisch Christendom aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Voor Pokrof sprak Huub Vogelaar eind september met hem in Utrecht.

Je wordt aangeduid als slavist, historicus, theoloog en kenner van de Russisch-orthodoxe Kerk. In welke typering herken je je het meest?

“Slavist is mijn officiële beroep, maar mijn interesse lag de eerste 20 jaar bij de politieke geschiedenis van Rusland en later bij de geschiedenis van de Russisch-orthodoxe Kerk. Met literatuur hield ik me toen niet echt bezig. In Utrecht heb ik als Rusland-historicus college gegeven. Einde jaren '90 kreeg het christelijk

den! Ik nam me toen al voor om er na mijn proefschrift een studie over te schrijven.”

Je dissertatie in 1980 ging over het beeld van het Westen in de Sovjetpers. Hoe ziet dat beeld op West-Europa er nu uit?

“Nu is Rusland cultureel volledig geïntegreerd in Europa; zeker onder intellectuele en geschoolde lagen van de bevolking wordt dat zo beleefd. Russen voelen zich heel wel bij de Europese mentaliteit. De media met hun culturele vrijheid stralen geen anti-ideologische houding tegenover Europa uit. Dat is echt 100% veranderd. Maar bij kerkelijke media ligt dat anders. Daar klinken op morele gronden waarschuwingen tegen het decadente, individualistische en materialistische westen.”

Heeft de relatie tussen Oost en West dan nog wel bruggenbouwers nodig?

“Jawel, want politiek zijn er nog grote verschillen. En ook kerkelijk. Paradoxaal genoeg vervult de Russisch-orthodoxe Kerk zo'n rol ondanks haar waarschuwingen tegen de kwalijke invloeden van het westerse hedonisme op de Russische jeugd. De Russisch-orthodoxe Kerk komt op voor de christelijke identiteit van heel Europa. Dat werd duidelijk in 2005 bij de discussie over het ontwerp voor een Europese grondwet, waarin een verwijzing naar de christelijke wortels van Europa ontbrak. De Russisch-orthodoxe Kerk is een advocaat van de christelijke bronnen van onze Europese cultuur, een identiteit waarvan veel Europeanen zich nauwelijks meer bewust zijn. Patriarch Alexi II schreef daarover een brief naar de Europese Commissie en metropoliet Kirill, des tijds hoofd buitenlandse betrekkingen van de Russisch-orthodoxe Kerk, heeft uitvoerig betoogd dat er een hele periode van christelijke beschaving in Europa, van 400 tot 1700, wordt overgeslagen als de ontwerp-grondwet alleen verwijst naar de Klassieke Oudheid en de Verlichting. Ook metropoliet Hilarion Alfejev, het huidige hoofd van de buitenlandse betrekkingen, heeft de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de morele waarden in Europa benadrukt. De Russisch-orthodoxe Kerk moet hier samen optrekken met de Katholieke Kerk, en zo een strategische alliantie vormen tegen de totale secularisering van Europa. Wat betreft accentuering van het christelijk karakter van heel Europa heeft de Russisch-orthodoxe Kerk dus een soort brugfunctie vervuld.”

Hoe kijk je als historicus naar de recente politieke ontwikkelingen in Rusland, zoals de come back van Poetin als president?

“Rusland is geen democratie in de technische zin van het woord, het heeft alleen de formele schijn van democratie: het land is in wezen een autocratie in een modern jasje. Maar je moet alles ook in historisch perspectief zien. Het is een enorme vooruitgang vergeleken met de tijd van de communistische dictatuur van de Sovjets of van het tsarisme. Het land is een open samenleving, maar vrije partijvorming is niet gemakkelijk. Poetin is gekozen omdat hij orde en welvaart beloofde. Die heeft hij inderdaad gebracht en daarom stemmen de Russen op hem. Maar zonder blijvend toenemende welvaart rust zijn populariteit op een wankel basis. De ruil van functies tussen hem en Medvedev is natuurlijk potsierlijk en het publieke ontslag van de kundige minister van financiën einde september was schandalig. Maar in het Rusland van nu kunnen mensen vrij reizen en het land kent intellectuele vrijheid.”

Hoe zie je de Russisch-orthodoxe Kerk?

Aanvankelijk was je invalshoek vooral historisch.

“Historisch was ik vooral getroffen door de culturele rol van Russisch-orthodoxe Kerk in de geschiedenis van het land, haar iconografie, architectuur en middeleeuwse kronieken. Naderhand keek ik meer vanuit een theologisch perspectief mede door mijn baan bij het Instituut voor Oosters Christendom en kreeg ik de neiging de Russisch-orthodoxe Kerk te ontromantiseren. Veel westerlingen worden aangetrokken door haar mysterieuze en esthetische karakter. Ik ben ook onder de indruk van haar esthetiek, de sonore Slavische zang, de prachtige iconen en de gouden koepels op de kerken, ik vind het allemaal even mooi. Maar het is in essentie uiterlijke schijn en glans die niets met de ethische boodschap van het christelijke geloof te maken heeft. De kerk gaat bovendien op de ideologische toer als ze stelt de drager van de nationale Russische identiteit te zijn. Dat is altijd wel zo geweest, maar het verduistert de universele betekenis van de christelijke religie. Dat het christendom een transnationale religie is wordt vergeten. Deze ecclesiologische beperking van de kerk is in strijd met haar universele opdracht. Ja, er zijn natuurlijk wel kritische stemmen van priesters en intellectuelen. Ik denk aan de priesters Georgi Kotsjetkov en Georgi Tsjistjakov en de in 1990

omgekomen priester Alexander Men, de literatuurwetenschapper Lichatsjov en de byzantinoloog Averintsev die de universele betekenis van het christelijk geloof benadrukken, maar zij zijn een minderheid. Als iemand met een heel actieve oecumenische houding wil ik nog Vladimir Fyodorov noemen, directeur van een klein missionair en oecumenisch onderzoeksinstituut in Sint-Petersburg. Hij wordt wel door de kerkleiding gesteund, maar het lijkt toch een eenmanszaak.”

Heb je nog meer kritische bedenkingen?

“Ik vind dat er geen urgente theologische problemen worden aangesneden, of die zijn toch weinig ontwikkeld. Men blijft steken bij de herinterpretatie van de patristische geschriften van de eerste acht eeuwen, er is geen dialoog tussen theologie en moderne filosofie zoals in het westen, geen communicatie tussen theologie en menswetenschappen. Eigenlijk is het erg versteend, artikels en boeken herkauwen de oude geschriften die overigens waardevol blijven, maar er is meer gebeurd sinds de kerkvaders. Hier en daar zijn wel jonge priesters die stappen vooruit zetten door modern denken in hun theologische beschouwingen te integreren. Kenmerkend is verder de scheiding tussen de goddelijke waarheid van de theologie en de wetenschappelijke waarheid, waardoor er ook geen poging tot dialoog met de moderne wetenschap wordt gedaan. Het religieuze denken gaat uiteraard primair uit van de theologische waarheid, maar om de goddelijke waarheid te verwoorden zul je toch modern taalgebruik moeten bezigen. Mij verwondert ook de steun voor het creationisme in sommige kringen van de kerk. Maar dat kom je ook wel in christelijke kringen buiten Rusland tegen.”

Je hebt in 2004 een artikel geschreven, getiteld ‘Orthodoxie of dood. Anti-oecumenische stemmen in Rusland’. Hoe staat het met die anti-oecumenische stemming anno 2001?

“De huidige patriarch Kirill heeft een goede naam op oecumenisch vlak. Hij was in de jaren ’90 verantwoordelijk voor de interchristelijke betrekkingen van zijn kerk. Hij is voor een ontmoeting met de paus op neutraal terrein. Russen die opgevoed zijn met de idee van de paus als antichrist zullen dat niet ondersteunen. Patriarch Alexi II sprak in 1994 in een opzienbarende rede positief over de Joden. Dat was een opvallend geluid in een kerk met anti-semitische traditie. Maar hij werd daarin niet

gesteund door zijn conservatieve medebischoppen en zijn rede is ook niet gepubliceerd in de kerkelijke pers. Patriarch Alexi II wilde ook de paus ontmoeten. Dat zou in 1997 in de abdij van Pannonhalma in Hongarije gebeuren, maar de Synode stak er op het laatste moment een stokje voor. Op het landelijke concilie van 2000 werd nadrukkelijk gesteld dat het aangaan van oecumenische contacten geen ketterij is en dat het juist een plicht is om naar eenheid te streven. Maar in locale kerken en kerkkiosken kun je pamfletten vinden met een onthutsende anti-katholieke of anti-oecumenische geest (‘Orthodoxie of dood’ *Pravoslavie ili smert*). Deze pamfletten heb ik in de loop van de tijd verzameld. Het gaat om een kleine, maar fanatieke groep die zeker niet de mening van het patriarchaat vertegenwoordigt. De kerkleiding heeft altijd een diplomatieke koers gevaren tussen conservatieven en meer oecumenisch gezinden. De formele contacten met de Katholieke Kerk zijn altijd open gehouden, ondanks crises in de relaties, maar anderzijds is men er niet echt actief mee bezig.”

Je hebt in Pokrof een serie gepubliceerd over orthodoxe kerkgebouwen in Rusland, Oekraïne en de Balkan. Waar komt je fascinatie voor kerkelijke architectuur, deze antenne voor esthetiek vandaan?

“Ik heb altijd interesse gehad in stadsarchitectuur en kerkgebouwen daarin. Ik vind dat kerken in een seculiere samenleving zichtbaar moeten zijn en niet kleurloos hoeven te zijn. Ik heb het niet zo op kerken die eruit zien als partyzalen. De kerk moet het contrast met een vaak grauwe stedelijke woonomgeving vasthouden door visueel opvallende architectuur. Door hun esthetische presentie verwijzen kerkgebouwen naar godsdienst in de moderne geseculariseerde cultuur. Een sierlijke kerk met gouden koepels heeft in Rusland bovendien een theologische betekenis als symbolische representatie van de hemel. Dat is wel theologische romantiek, maar de zichtbaarheid heeft impliciet een verkondigende functie. De middeleeuwse kathedralen in Europa hebben die werking ook. Mensen worden toch geraakt door de sfeer van een kerkgebouw. In die zin heeft een bepaalde bouw wel degelijk een functie, maar de esthetiek is niet het belangrijkste. Christelijk geloof is geen esthetische beleving.”

Huub Vogelaar

Ongemakkelijke betrekkingen

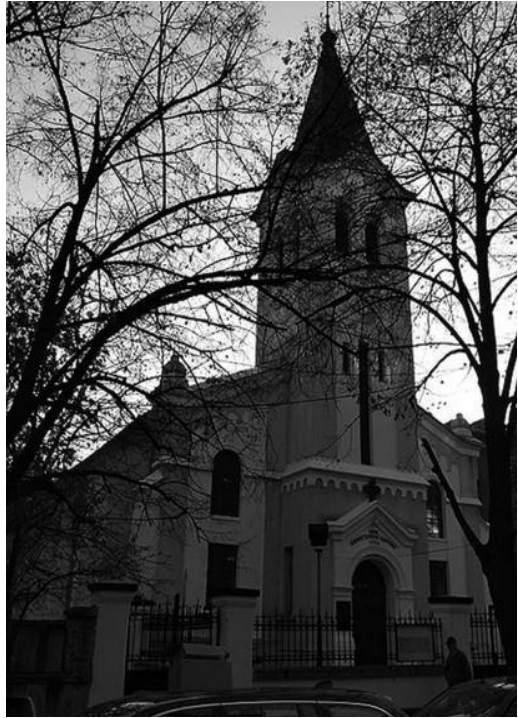
Bulgaarse Orthodoxen en Bulgaarse Evangelischen

Tanya Petrova is decaan van de Evangelische Pentecostale Faculteit van het Bulgaarse Evangelische Theologisch Instituut in Bulgarijes hoofdstad Sofia. Hieronder beschrijft ze de betrekkingen tussen de Bulgaarse Orthodoxen en de Bulgaarse Evangelischen alsmede de seculiere politieke omstandigheden ervan, vanuit – zoals ze zelf zegt – “het standpunt van een Evangelische vrouwelijke leek.”

Bulgaarse Orthodoxen en Bulgaarse Evangelischen leven al bijna twee eeuwen met elkaar samen. Zeker, vergeleken met de Oosterse Orthodoxie met haar bijna 2000 jaar zijn de Evangelischen slechts een recente ontwikkeling. Ik gebruik de term ‘Evangelisch’ met een hoofdletter, als eigenaam, en niet – met een kleine letter – in de algemene betekenis van het woord, afkomstig van het nieuwtestamentische Griekse woord ‘euangelion’ of ‘Goed Nieuws’. In die zin ziet de Bulgaarse Orthodoxe Kerk zichzelf ook als evangelisch. Met de term ‘Evangelischen in Bulgarije’ verwijzen we naar de volgende denominaties: congregationalisten, methodisten, baptisten, drie pinksterdenominaties en talrijke onafhankelijke kerken die zijn ontstaan zowel uit de radicale Reformatie als uit de Evangelisch-Lutherse kerk van de Synode van Wisconsin (Amerikaans kerkgenootschap, red.) in Bulgarije.

Orthodoxen en Evangelischen

De Bulgaarse Evangelischen kwamen op het toneel gedurende de Ottomaanse heerschappij over de Balkan. Een erkende Bulgaars-orthodoxe Kerk bestond er in feite niet, hoewel het Bulgaarse volk zichzelf traditiegetrouw al sinds 865 als oosters-orthodox beschouwde.¹ Het autocefale patriarchaat Tarnovo was met de

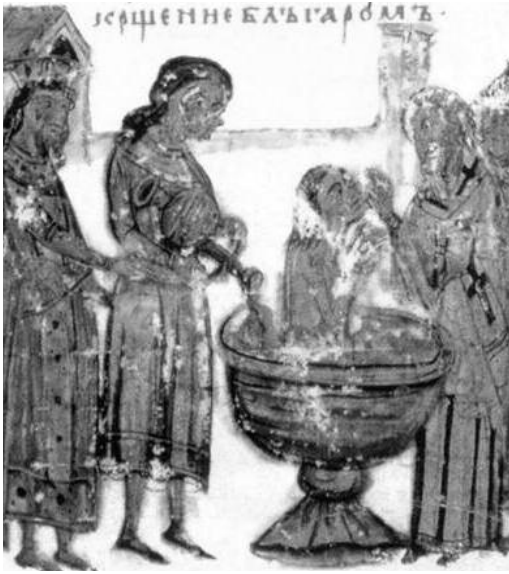
Het eerste Evangelische kerkgebouw in Bulgarijes hoofdstad Sofia stamt uit 1864.

(Foto: Wikipedia Commons)

Ottomaanse verovering van het Tweede Bulgaarse Koninkrijk in de 14^e eeuw opgehouden te bestaan. De patriarch werd verbannen en het bestuur van de Bulgaarse Kerk kwam tot 1870 onder het patriarchaat Constantinopel. De komst van de zendelingen van de *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (ABCFM) viel samen met de periode van Bulgaarse nationale herleving in het Ottomaanse Rijk en met de *Tanzimat*, de periode van hervorming en reorganisatie van het Ottomaanse Rijk. De betrekkingen tussen de Bulgaarse Orthodoxen en de Evangelischen kennen grofweg vier periodes:

1 de periode tot aan de bevrijding uit de Ottomaanse overheersing in 1878;

¹ 865, jaar van aannemen van het christendom als officiële religie door de Bulgaarse staat. Toch bereikte al in de 1^e en 2^e eeuw het christendom het gebied van het huidige Bulgarije. Na 300 vielen echter verschillende niet-christelijke volken (Gothen, Slaven, Bulgaren) het gebied binnen, die heidense godsdiensten invoerden.

De doop van de Bulgaarse khan Boris, die plaatsvond in 864, was het startpunt van het orthodoxe christendom uit Byzantium als staatsgodsdienst in het Bulgaarse Rijk. Miniatuur uit veertiende-eeuws Bulgaars handschrift van de Constantijn Manasseskroniek.
(Foto: Wikipedia Commons)

- 2 het Derde Bulgaarse Koninkrijk (1878-1944);
- 3 het Totalitaire Regime (1944-1989), en
- 4 de tijd van 1989 tot heden.

Vanaf het eerste begin werd de komst in 1840 van de 'Bijbelmensen', d.w.z. de zendingen, gezien als een nieuwe speler op het politieke toneel van het negentiende-eeuwse Ottomaanse Rijk.

Religie en nationale identiteit

De bekeerlingen tot het protestantisme (zoals ze in die dagen werden genoemd) werden scherp veroordeeld, omdat het hebben van een bepaalde godsdienst ook de nationale identiteit benadrukte. Het protestantisme werd meestal gezien als iets onvaderlandslievends. Maar door activiteiten op het gebied van educatie - er werden scholen opgericht en er kwamen kranten en tijdschriften - kregen de Evangelischen onder veel Bulgaren waardering. De Bulgaarse Protestantse zagen zichzelf ook als patriotten. De eerste Evangelische kerken in Bansko hielden na de kerkdienst op zondag schietoefeningen in het Piringebergte. Toch had de stad twee gemeenteraden en twee burgemeesters, een Protestantse en een Orthodoxe. Er waren in Bansko ook twee aparte kerkhoven, zoals trouwens ook in andere steden in Bulgarije. Een

welbekend verhaal is, in de jaren '70 van de negentiende eeuw, de vernieling van het Evangelische kerkgebouw te Merichleri door de Orthodoxen tijdens de viering van Pasen en de daaropvolgende *firman* van de Sultan dat degenen die de kerk hadden verwoest, hem ook weer moesten opbouwen.

Waardering

Er bestond dus vijandschap, maar dankzij de verrichtingen in het onderwijs werd het werk van de zendingen toch gewaardeerd.

Generaties lang kreeg de Bulgaarse intelligentsia haar opleiding aan het Robert's College in Istanboel en het American College in Samokov (later overgebracht naar een plaats dicht bij Sofia). Bulgaarse Protestantse namen deel aan de opstand tegen de Ottomaanse heerschappij in 1876 en waren ook betrokken bij de humanitaire hulp na de opstand. Dank zij de inspanningen van het ABCFM (*American Board of Commissioners for Foreign Missions*) verscheen de Bulgaarse bijbel in 1871 in de nieuwe Bulgaarse taal met de vertaling en editoriale ondersteuning door beroemde Bulgaarse (Orthodoxe) schrijvers zoals Petko Slaveikov.

Na de Tweede Balkanoorlog (1913)

De eerste periode was woelig geweest en gaf een nasmaak van vijandschap aan de betrekkingen. De tweede periode wordt gekenmerkt door 'afstandelijke hartelijkheid'. Na de Tweede Balkanoorlog kwamen de Evangelischen op voor de Bulgaarse nationale zaak en maakten deel uit van de commissie van zes man die namens de Bulgaarse koning Ferdinand tijdens de zomer van 1913 in Engeland en de Verenigde Staten de Bulgaarse aanspraken verdedigden. Gedurende de Tweede Wereldoorlog ondersteunden de Evangelischen volop de reddingsoperaties van de Bulgaarse Joden. Bij de opening van het schooljaar op het American College in Sofia en bij andere plechtigheden werden ook Orthodoxe *officials* uitgenodigd.

De hartelijke betrekkingen speelden zich echter af op het niveau van de leiders, maar in het land duurde de gespannen relatie van wantrouwen en vijandschap voort, in het bijzonder met de komst van de pinkster'propaganda' in de jaren '20. De diversiteit van de Evangelische Kerken was ook zeker niet bevorderlijk voor de ontwikkeling van een dialoog, en dat de Orthodoxe Kerk zich als behoedster van de Bulgaarse identiteit zag al evenzeer niet.

Vanaf 1945

Toen de communisten aan de macht waren, kwamen er drastische veranderingen voor beide groepen. De ontwikkelingen van de betrekkingen gingen zich afspelen op het politieke vlak. Gevangenen en concentratiekampen overal in het land waren gevuld met mensen van verschillende religieuze en politieke overtuigingen. In de woorden van een van de geestelijke leiders die het Belene-kamp overleefden: de gevangenen keken niet naar iemands geloofsovertuiging, maar ze verdroegen elkaar met het oog op uithouden en overleven. Vooroordelen tegen de ander bestonden niet alleen bij de Bulgaarse Orthodoxen, maar ook bij de Bulgaarse Evangelischen. Maar de schaarste aan christelijke literatuur openden de harten van de Evangelischen voor Orthodoxe publicaties en zelfs voor leerstukken als de Drie-eenheid. In 1970 kregen enkele Evangelischen toestemming om aan de Bulgaarse Orthodoxe Academie te studeren en voltooiden daar hun master-opleiding. Dit bleek een belangrijke gebeurtenis omdat dit in de daaropvolgende jaren van democratisering de dialoog bevorderde tussen de twee confessies doordat op het persoonlijke vlak al bruggen waren gelegd.

| Tanya Petrova

In de jaren na de val van het communisme werd aan beide kanten gepolariseerd. Wel kwam men tot samenwerking - hoewel met enige beroering - in de kringen van het *Bulgaarse Bijbelgenootschap*. Daarbij brachten de verschillende conferenties over nieuwe religieuze bewegingen vertegenwoordigers van de beide confessies bij elkaar in het grote auditorium van de Theologische Faculteit van de Universiteit van Sofia.

Een gezamenlijke verklaring

Niet het minst belangrijk is de betrokkenheid van de Bulgaarse Evangelischen bij het initiatief van de Heilige Synode van de Bulgaarse Orthodoxe Kerk op 28 maart 2006: er vond een bijeenkomst plaats van de leiders van de belangrijkste confessies in het land. Het voorzitterschap berustte bij metropoliet Kirill van Varna en het bisdom Veliki Preslav. De slotverklaring gaf het streven van de aanwezigen weer:

“Als leiders en vertegenwoordigers van de verschillende geloofsovertuigingen in de Republiek Bulgarije en als burgers van het land verklaren we onze vastberaden bereidheid samen te werken voor de bescherming en consolidatie van de godsdienstige en etnische vrede, als wel ons oprecht verzet tegen elke poging om deze vrede in gevaar te brengen. Wij wijzen elke vorm van geweld van de hand en verwerpen onvoorwaardelijk elke oproep tot etnische haat en wreedheid, als zijnde volledig onverenigbaar met de principes van de gelovigen. Als kinderen van God zijn we gehouden nooit te vergeten om voortdurend alle gelovigen voor te houden dat vrede een hogere waarde is ten opzichte van waarvoor we door de Almachtige zijn geroepen.”

Het politieke maatschappelijke klimaat heeft in de loop van 170 jaar vorm gegeven aan deze betrekkingen en ik wil hier de boodschap van de voorzitter van de Europese Commissie Manuel Barroso overbrengen, dat we in een bijzondere tijd leven en dat Europa een verandering van de agenda nodig heeft. Inderdaad vragen de uitdagingen van de toekomst - economisch, geologisch en sociaal - om een nieuwe agenda van kritische betrokkenheid van de confessies bij relevante antwoorden en bij vrede en rechtvaardigheid, zo belangrijk voor de Kerk van Christus.

Tanya Petrova

De heilige Nicolaas in Oost en West

Historische waarheid en legenden

In de vierde eeuw leefde er in de stad Myra, in de provincie Lykië (ofwel Lycië), in het zuidwesten van het huidige Turkije, een bisschop die een onvergetelijke indruk heeft gemaakt. Hij geldt als de ware zielzorger, verdediger van armen en zwakken, beschermer van kinderen en beschermheilige van zeelieden, gevangenen en wezen. Het is de heilige Nicolaas en Nederlanders kennen hem als Sinterklaas. Talloze wonderen zijn aan hem toegeschreven. In Rusland betekent zijn icoon de bescherming van huis en familie. Maar wat is legende en wat is waarheid in zijn levensverhaal?

Nicolaas trad moeiteloos tot de gemeenschap der heiligen toe, werd met name in het orthodoxe Oosten zeer geliefd en zou vooral in Rusland uitgroeien tot een karakteristieke figuur. Het oudste geschreven bericht over het leven van Nicolaas is uit de vijfde eeuw, een lofrede op Nicolaas, door Proclus, patriarch van Constantinopel. Het meest uitgebreid is de levensbeschrijving door Michaël de Archimandriet, geschreven tussen 814 en 843. Uit dezelfde tijd dateert een levensbeschrijving door de monnik Methodius. Deze levensbeschrijvingen zijn erg gekleurd door de tijd waarin ze zijn ontstaan en historisch niet altijd betrouwbaar. Er is veel legendevorming bij.

Historisch

Zo is het volgens historici onwaarschijnlijk dat Nicolaas het Concilie van Nicea in 325 heeft bijgewoond dat het arianisme (Arius' leer over Christus) afwees. Men weet dat in het jaar 375 de bisschopszetel van Myra vacant was en dat vanaf dat jaar er een explosie van Nicolaas-namen bij pasgeborenen plaatsvond, terwijl voordien deze naam tamelijk zeldzaam was. Al snel werd 6 december, zijn sterfdatum, de feestdag van deze als heilig vereerde bisschop. Ook werd het graf van de overleden bisschop vanaf die tijd vereerd en werd honderd jaar later op dit graf een grote Nicolaasbasiliek gebouwd. Dan is het onwaarschijnlijk dat deze in 375 gestorven Nicolaas al 50 jaar eerder in Nicea als bisschop aanwezig was. De naam van Nicolaas is volgens de geleerden later in de presentielijsten van het concilie toegevoegd. De verhalen van zijn leven zijn ook vervlochten met die van een andere heilige Nicolaas, een abt van een Lykisch klooster met de naam Sion, beschreven in een anoniem 'Leven van Nicolaas' van rond 564.

Russische Nicolaasicoon 14^e-15^e eeuw, zie Christus en Maria links en rechts boven: “ ’s Nachts verschenen hem Christus die hem zijn afgenomen evangelieboek aanreikte en de Moeder Gods die hem de afgenomen bisschoppelijke stola teruggaf.”

Recente studie over Nicolaas' leven

Eind jaren '90 verscheen er in ons taalgebied een boeiend geschreven studie van A. Blom (*Nikolaas van Myra en zijn tijd*, Hilversum, Verloren, 1998). Zorgvuldig probeert de auteur een beeld van de heilige te reconstrueren, ook aan de hand van gegevens die als vaststaand bekend zijn uit de tijd en de omgeving waarin Nicolaas leefde. Zijn naam Nikolaos (van *nikê* en *laos*) betekent in het Grieks *overwinning van het volk* en geeft al aan dat toentertijd de cultuur in Lykië hellenistisch was met het Grieks als voertaal. De talloze Nederlandse toeristen die de plaats Antalya bezoeken zouden de moeite moeten nemen om in de omgeving de resten van de oude tempels, sarcofagen en graven, uitgehouwen in steile rotswanden, te verkennen. In de nabijheid van de oude stad Myra – in het Turks 'Demre' geheten, een verbastering van de ons bekende Griekse naam – is een bezoek aan de oude Nicolaasbasiliek meer dan de moeite waard. Maar het graf van de overleden bisschop is leeg. In 1175 werd het lichaam van de heilige geroofd door zeelieden uit Zuid-Italië en wordt sindsdien bewaard en vereerd in een kerk in de stad Bari.

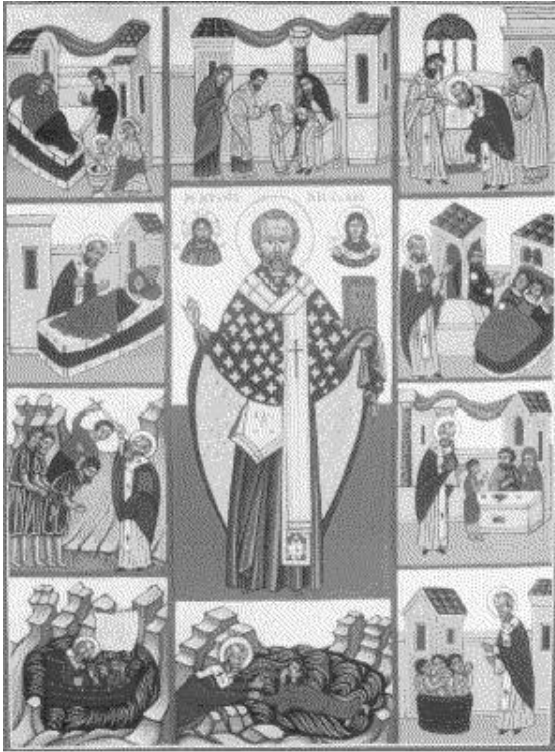
De vierde eeuw was voor het Romeinse Rijk een tijd van grote veranderingen. Onder veel overheidsdwang ontwikkelde zich een steeds strakkere sociale en economische organisatie. Het was ook de eeuw waarin het christendom het heidendom voorbijstreefde. In het eerste decennium werd het christendom nog vervolgd, aan het einde van de eeuw (380) was het staatsgodsdienst geworden. De geloofstwisten tussen de christenen onderling probeerde men te bezweren door concilies, zoals het bovengenoemde van Nicea (325) waar de keizer een belangrijke rol speelde. Nicolaas kreeg zijn vorming in de hellenistische cultuur, las de heidense schrijvers en kreeg lessen in welsprekendheid. In de havenstad Myra heerste een losheid van zeden, er was veel vertier in theaters, badhuizen en bordelen. Christelijke gezinnen wilden hier niet aan meedoen en dat betekende een zeker isolement. De jonge Nicolaas groeide op in een gezin uit de kleine burgerij, arm noch rijk. Zijn familie behoorde zeker niet tot de patriërs, want een zoon hieruit zou zeker een openbaar ambt of verantwoordelijkheid moeten bekleden en daarom nooit tot bisschop kunnen worden gekozen. Nicolaas was, naar we mogen aannemen, getrouwd zoals vrijwel alle bisschoppen in die tijd.

Krachtige persoonlijkheid

Hij moet een krachtige persoonlijkheid geweest zijn. Op iconen wordt hij steeds afgebeeld met een opvallend hoog rond kalend voorhoofd. Dit komt overeen met de schedel uit het graf in Bari. De echte Nicolaas had naar de mode van die tijd zeker geen baard. Hij was een goed en heilig mens, maar zeker niet zachtaardig van karakter. Integendeel, hij was heftig, opvliegend van aard en voor de duvel niet bang. Dit vinden we terug in de legenden die over hem verteld worden en die hoewel grotendeels fictief op dit punt waarschijnlijk historisch zijn. Een van deze legenden vertelt hoe Nicolaas aanwezig was bij het Concilie van Nicea. Daar kreeg Nicolaas een hevige woede-uitbarsting tegen een ariaanse bisschop. Daarop werd Nicolaas in de krochten van het paleis van de keizer opgesloten. 's Nachts verschenen hem Christus die hem zijn afgenomen evangelieboek aanreikte en de Moeder Gods die hem de afgenomen bisschoppelijke stola teruggaf, waarna hij de volgende dag weer tussen de concilie-vaders werd toegelaten. Op de iconen van Nicolaas ziet men links Christus met het evangelieboek en rechts de Moeder Gods met het *omoforon* oftewel de bisschoppelijke stola afgebeeld.

Iconen met scènes uit zijn leven

Op de hier afgebeelde icoon zien we verschillende meer of minder legendarische scènes uit zijn leven. Links boven staat de pasgeboren baby Nicolaas twee dagen in gebedshouding in het badje. Ook weigerde hij op vastendagen de moedermelk. Daarnaast zien we de eerste schoolgang, en rechts boven de bisschopswijding. Op de rand links verschijnt Nicolaas aan de keizer in diens droom en maant deze tot rechtgelovigheid bij het Concilie van Nicea. Dit omdat men hem later tot strijder voor de orthodoxie heeft gemaakt. Daaronder verhindert Nicolaas de terechtstelling van drie onschuldigen. Het was in die tijd niet ongebruikelijk dat een als onkreukbaar bekend staande bisschop – zoals Nicolaas – tussenbeide kwam bij rechtszaken en inderdaad mogelijk terechtstellingen heeft voorkomen. Legendarisch is het verhaal dat Nicolaas zeelieden redt bij een storm (links onder). Op de onderste rand redt Nicolaas een drenkeling. Dit verhaal komt uit Rusland en het water zou de rivier de Dnjepr zijn. Mogelijk historisch is de scène die we als tweede van rechts bovenaf op de icoon zien afgebeeld. Nicolaas voorziet drie jonge meisjes van geld waardoor hun arme vader de bruidsschat kan betalen zodat ze in het huwelijk kunnen treden. Anders zouden deze meisjes in de prostitutie van de havenstad belanden. Nicolaas gooit het geld tot drie keer achtereen 's avonds door het raam en maakt dat hij wegkomt. Na de derde keer rent de vader achter hem aan en ontdekt dat het de bisschop is. Deze verbiedt de vader hierover aan iemand iets te zeggen zolang de bisschop

1 Vita-icoon van St. Nicolaas. (Icoon en foto: P. Brenninkmeijer)

beesten. Nog steeds vertellen wij kinderen hoe Sinterklaas op de daken rijdt. Wodans knecht werd Zwarte Piet. Mogelijk herinnert het strooien aan het gooien van muntstukken door het raam van de arme meisjes door de bisschop van Myra. Het idee dat Sinterklaas uit Spanje komt vindt mogelijk zijn oorsprong in het feit dat Bari, waar het graf van Nicolaas een bekende bedevaartplaats was geworden, in de 17^e eeuw onder Spaanse heerschappij viel.

Patroon van trouwlustigen

Omdat Nicolaas drie arme meisjes de kans gaf om te kunnen trouwen, werd hij de patroonheilige van de trouwlustigen. In onze streken was het enkele eeuwen geleden de gewoonte dat een jongen die een meisje wilde trouwen op de avond voor de feestdag van Sint Nicolaas, 5 december, met een vrijer van speculaas zijn huwelijksaanzoek deed. Als het meisje de speculaaspop accepteerde wist de jongen dat het goed zat, als ze hem afwees dan had hij een blauwtje gelopen. Ook het chocoladegeld dat bij het Sinterklaasfeest hoort heeft zijn oorsprong in dit verhaal.

De Russische Nikola

Nikola werd de meest populaire heilige in Rusland. Men noemt hem Nikola de Barmhartige. Soms wordt hij op zijn reizen door het uitgestrekte land vergezeld door de oudtestamentische profeet Elia. Maar waar Elia onverbiddelijk en veeleisend is, bereid om te straffen bij overtredingen, weet Nikola de strenge Elia tot bedaren te brengen en het onheil af te wenden. 'Want, ach, de mensen hebben het al zo moeilijk'. Dit herkennen we in het volgende gebed:

*Onze barmhartige Nikola, waar ge ook moogt zijn, verschijn voor ons!
Vertel de Verlosser over ons zware lot, door het vuur van de strenge Elia te bedaren.
Behoed en bescherm het Russische land.
Zegen het Russische volk met uw grote zegen,
tot een nieuw leven in de nabije toekomst.*

leeft. Maar na diens dood heeft die vader hier niet langer over gezwegen.

Kijken we verder op de rechterkant van de icoon dan zien we hoe de heilige Nicolaas een door de Saracenen ontvoerde jongen terug naar zijn ouders brengt. Dit verhaal is zeker uit latere eeuwen afkomstig. Helemaal rechts onder is een legende weergegeven die vooral in West-Europa verteld wordt. Een kwaadaardige herbergier had drie jongens gedood en hij bewaarde hun vlees in een pekelvat. Nicolaas die op reis langskwam wekte de drie jongens weer tot leven. Het uitdrijven van demonen en vernietigen van afgodsbeelden ontbreekt op deze icoon. Waarschijnlijk is de bisschop van Myra in zijn felheid hevig tegen de heidense afgodencultus tekeergegaan.

Onze Sinterklaas

In de westerse middeleeuwen werd de feestdag van de heilige Nicolaas een kinderfeest. De verhalen over Nicolaas werden verbonden met die over de god Wodan die met zijn paard over de wolken reed en wiens knecht zaden en noten strooide door het open rookgat van de hutten van de Germanen. Die hadden een wortel of hooi geofferd voor het paard van Wodan. De dierenoffers voor Wodan werden onze suiker-

Libanese theologen

Een theologie met elan

'Mijlpalen voor een Libanese contextuele theologie' is een proefschrift dat ik bij tijd en wijle met rode oortjes heb gelezen. De auteur, Antoine Fleyfel geeft de zaken helder weer. En het elan is voelbaar waarmee Fleyfels Libanese contextuele theologen, al reflecterend en schrijvend, nieuwe wegen zijn gegaan.

De meesten onder hen schreven tussen begin jaren '50 en eind jaren '70. De onafhankelijkheid van Libanon in 1943, zijn politieke structurering op basis van confessie (confessionalisme), het samenleven met de moslims in Libanon die zich evolueerden van minderheid naar meerderheid, de stichting van de Staat Israël in 1948 en de komst daardoor van Palestijnse vluchtelingen naar Libanon, en kerkelijk: de Orthodoxe Jeugdbeweging, de roep om vernieuwing in de Maronietisch-katholieke Kerk, de oecumene en het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965) – het moeten, zo denk ik, evenzovele momenten zijn geweest die deze theologen aanzetten tot hun soms eigenzinnige en voorheen ongekende visies.

Het betreft stuk voor stuk visionaire auteurs. Zo plaatst Michel Hayek de islam in het geheel

Antoine Fleyfel.

De Libanese contextuele theologen

Michel Hayek (*1928-†2005), Maronietisch priester, leefde 52 jaar in Frankrijk.

Youakim Moubarac (*1924-†1995), Maronietisch priester, leefde 43 jaar in Frankrijk.

Grégoire Haddad (*1924), Grieks-katholiek, aartsbisschop van Beiroet (1965-1975), afgezet door de synode van het Melkietische patriarchaat vanwege te afwijkende theologische meningen, thans titulair bisschop van Adna.

Georges Khodr (*1923), Grieks-orthodox, aartsbisschop van Jbeil en de Berg Libanon.

Jean Corbon (*1924-†2001), Fransman, vanaf 1959 levend in Libanon, Grieks-katholiek, priester.

Mouchir Aoun (*1964), Grieks-katholiek, werkzaam als professor in Libanon

NB Info over Antoine Fleyfel:
www.antoinefleyfel.com

van de heilsgeschiedenis, de geschiedenis van Gods belofte, door terug te grijpen op Ismaël, de verstoten zoon van Abraham en diens slavin Hagar en beschouwd als de voorvader der Arabieren, meer in het bijzonder die van de moslims. Op deze wijze rehabiliteert Hayek als christelijk denker de islam. Hayek ziet ook een belangrijke rol weggelegd voor de oriëntaalse christenen, in het bijzonder de Maronieten, een katholieke oosterse kerk van de Syrische traditie. Youakim Moubarac gaat terug op Abraham zelf en beschouwt de islam – naast het jodendom en het christendom – als een authentieke vorm van 'abrahamisme'. Tevens bijvert hij zich voor de eenheid van alle kerken van de traditie van Antiochië.

Mgr. Georges Khodr grijpt terug op de Byzantijnse theologie van de *Logos spermatikos*, letterlijk: 'het (goddelijke) Woord met Zijn zaden'. Gods Woord dat mens werd in Jezus Christus "slaapt in de nacht van de godsdiensten" (Fleyfel in een samenvatting). In de mate dat ook de islam deze 'zaden van het Woord' in zich bergt, bevat zij een deel van de goddelijke waarheid. Deze voorbeelden geven alle drie aan hoe in de decennia voor de Libanese Burgeroorlog (1975-1990) christelijke theologen openingen maakten naar hun moslimse medeburgers en ze zich evenzeer inzetten voor de vernieuwing van de Kerk. Mouchir Aoun zal jaren

later de draad weer oppakken met prikkelende voorstellen om de islamitisch-christelijke dialoog nieuwe vitaliteit te geven. Antoine Fleyfel

voelt zichzelf ook duidelijk in de lijn van de recente revitalisering staan van wat hij is gaan noemen de 'Libanese contextuele theologie'.

“Ik kan bijdragen aan het brengen van de theologie uit het Oosten naar het Westen”

Interview met Antoine Fleyfel

Dr. Antoine Fleyfel (*1977) blijkt een jong uitzijnde man te zijn, gestoken in modieuze zwarte kleren en met een ravenzwarte paardenstaart onder zijn zwierige hoed. Niet direct wat je je voorstelt bij een theoloog. Ik ontmoet hem, zojuist gearriveerd vanuit Frankrijk, aan het einde van de ochtend in de lounge van het hotel waar hij verblijft. Hij was al vroeg die dag naar het Belgische Leuven gereisd, om op de Faculteit van Godgeleerdheid aldaar met enkele anderen eind mei jl. een infomiddag toe te spreken. Titel van die bijeenkomst: ‘Christenen in het Midden-Oosten: hebben ze nog een toekomst?’. Het is een winderige maar verder haast midden-oosters zonnige dag en de stad Leuven blijkt, pal voor het hotel, druk doende om letterlijk aan de weg te timmeren. Over de opgebroken straten en door het opstuwende stof zoeken we ons een weg naar het restaurant aan het Stationsplein waar we het interview zullen houden.

Antoine Fleyfel heeft filosofie en theologie gestudeerd in Libanon (Kaslik) en Frankrijk (Parijse Sorbonne, Straatsburg), beide afgesloten met een doctoraat, waarvan het laatste in februari dit jaar in de theologie. Onderwerp van zijn theologisch proefschrift, inmiddels als boek uitgegeven, is wat met een mond vol ‘contextuele Libanese theologie’ heet. Welke bijdrages hebben Libanese christelijke theologen geboden en nog te bieden binnen de Libanese en Arabische context? Beste dr. Fleyfel, kunt u zich voorstellen aan de lezers van Pokrof?

“Ik ben een Franse Libanees en ben filosoof en

theoloog. Ik woon sinds 11 jaar in Frankrijk. Voor die tijd woonde ik heel mijn leven in Libanon. Ik verblijf zo’n 9 maanden per jaar in Frankrijk, 2 maanden in Libanon, waar ik ongeveer 4 keer per jaar naar toe ga, en 1 maand elders in het buitenland. Mijn specialiteit in de theologie is systematische theologie, contextuele theologie en verder alle problemen van de oosterse kerken.”

Hoort u zelf tot een oosterse kerk?

“Ja, natuurlijk. Ik ben Maroniet. Ik werd geboren aan het begin van de Libanese Burgeroorlog (1975-1990, red.). Ik heb het allemaal meegeemaakt, zelfs tot in mijn vlees. Ik groeide op in Beiroet, in Ashrafieh (centrum van het oostelijke christelijke stadsdeel, red.).”

U schrijft over contextuele theologie – wat is dat?

“De theologie heeft traditioneel twee fundamenteën: de Bijbel en de Traditie, voor katholieken en orthodoxen. Voor protestanten is dat alleen de Bijbel. Contextuele theologie is een nieuwe manier van theologie bedrijven, vanaf de jaren ’70. Niet alleen meer op basis van Schrift en Traditie – we hebben ook de context nodig, als een bron voor de theologie.”

Maar theologen namen voor die tijd toch ook de context in hun denken mee.

“Het is nu expliciet. Een theologische manier van spreken die niet contextueel is, wordt niet meer geaccepteerd. Je kunt geen zesde-eeuwse theologie nemen voor hedendaags Latijns-Amerika.”

Uw proefschrift heet ‘Mijlpalen voor een Libanese contextuele theologie’. Wat is er Libanees aan?

“Dat ze is gemaakt door Libanese theologen voor de Libanese context, met als doel een gelovig spreken dat beantwoordt aan de belangrijke problemen van Libanon: de dialoog tussen moslims en christenen, de hervorming van de kerken samen met de oecumene en de vernieuwing van de theologie, en de politieke theologie. De politieke theologie betreft drie zaken: de Libanese

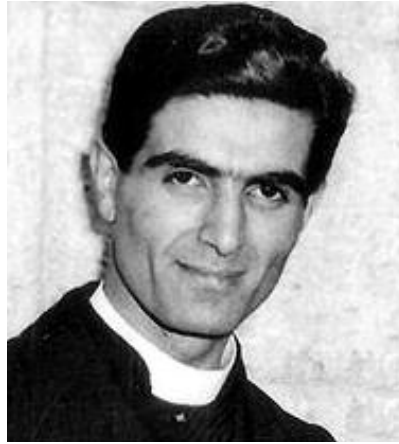
Burgeroorlog, de problematiek van het confessionalisme en secularisme en het Israëliisch-Palestijnse conflict, dat cruciaal is voor Libanon. Vanwege wat er in Palestina/ Israël gebeurde, kwamen er vluchtelingen. Er zijn nu 400.000 Palestijnen in Libanon. Een probleem vanuit menselijk, demografisch en confessioneel oogpunt. Libanon is gevormd op basis van een evenwicht (tussen de confessionele groepen onder moslims en christenen, red.), maar dat evenwicht is verstoord. En dan is er de morele kant van de Palestijnse zaak. Tijdens de Libanese Burgeroorlog dacht de wereld dat alleen Libanees 'links', de moslims en de Druzen achter de Palestijnse zaak stonden, maar dat is niet waar. Ook een heleboel christelijke intellectuelen. Alle theologen die ik in mijn proefschrift behandel, stonden achter de Palestijnen. Om morele redenen. Wat in Israël is gebeurd is onrechtvaardig; we kunnen niet accepteren dat een volk wordt gemarteld. En omdat ze Arabieren zijn net als wij. Israël is een kunstmatig lichaam, vreemd. Mensen kwamen van elders hierheen. Moslims zeggen dat, maar ook de christenen. We moeten naar een oplossing zoeken."

U spreekt over mijlpalen. Mijlpalen ook naar de toekomst toe?

"Ja. Ik ben de eerste die spreekt over 'Libanese contextuele theologie'. Ik deed onderzoek naar de contextuele theologie en daarna over de lokale Libanese theologen. Ik ontdekte dat de manier waarop die theologie bedreven, contextuele theologie is. Voor een eerste poging kan ik niet pretenderen dat ik alle aspecten op een afdoende manier heb behandeld. Daarom past mij nederigheid. Ik presenteer als mijlpalen wat ik in de contextuele theologie heb gevonden en als fundamenteel beschouw."

U schrijft over 5 of in feite 6 grote Libanese persoonlijkheden. Allemaal horend tot een van de oosterse kerken. Allemaal Libanezen, behalve Jean Corbon die, van Franse komaf, in Libanon woonde. Allemaal priester, behalve Mouchir Aoun.

"Aoun wás priester, maar zegt dat niet graag. Alle zes snijden ze de hoofdzaken aan die de christenen in Libanon aangaan, voor nu en voor de toekomst, de drie zaken die ik al noemde: de christen-moslimdialoog, de kerkvernieuwing plus oecumene en de politieke theologie - ieder op zijn manier. Corbon sprak niet over dialoog en politieke theologie; hij concentreerde zich op de oecumene. Daarom spreek ik liever over 5 dan

Youakim Moubarac (1924-1995), Maronietisch priester, en een van Fleyfels Libanese 'contextuele theologen'.

over 6 theologen. George Haddad schreef niet over de christen-moslimdialoog; hij vond dat die gelééfd moest worden."

Maar bisschop Haddad is toch door zijn Grieks-katholieke Kerk op een zijspoor gezet, omdat hij Mohammed een profeet noemde?

"Haddad zei dat inderdaad. Dat zeiden ze allemaal in feite; soms wordt ook gezegd dat Mohammed op een verkeerde manier profeet was. Je moet een heleboel details uitleggen om dat alles te begrijpen. Zij allemaal rehabiliteren de islam: Hayek, Moubarac, Khodr: 'De islam is geen valse godsdienst en Mohammed geen valse profeet.' Dat is de gemeenschappelijke grond waarop deze theologen staan. Wat belangrijk is, is dat contextuele theologie fundamenteel pluralistisch is. Deze theologen hebben allemaal verschillende standpunten, maar die verschillen zijn niet per se onverenigbaar of tegenstrijdig. Het zijn visies die open staan voor grote vergezichten. Dat is het tegengestelde van een dogmatische manier van denken."

Hoe moeten we dan aartsbisschop Khodr plaatsen? Hij is iemand die de oosters-orthodoxe theologie met haar wezenlijke waarheid die nooit verandert, plaatst tegenover wat hij als typisch westers beschouwt: iedere 10 jaar een nieuwe theologie over dit of dat thema: bevrijdingstheologie, feministische theologie...?

"Khodr heeft twee lijnen van spreken. Hij is gehecht aan de traditie van zijn kerk, maar staat tegelijkertijd open voor het gesprek met de wereld, met andere kerken, met andere godsdiensten en met het humanisme. Met te zeggen dat er in de islam de 'zaden van het Woord' zijn,

zit hij helemaal binnen de Byzantijnse orthodoxe theologie. Dat is iets anders dan de theologie van Hayek of Moubarac die beiden echt nieuwe wegen inslaan. Maar Khodr contextualiseert deze boodschap (van de Byzantijnse orthodoxe theologie, red.), door ze toe te passen op de islam. Hij is ertegen om de islam als een duivelse religie te zien.”

*Wanneer ontwikkelde Khodr zijn ideeën over de ‘zaden van het Woord’?
“In de jaren ’70.”*

Maar het Tweede Vaticaans Concilie zei toch hetzelfde...

“Vaticanum II geeft een hoofdlijn, Khodr zegt het uitdrukkelijker. Hij geeft zelden zijn bronnen, je moet ze zelf zoeken: de orthodoxe theologie, Vaticanum II... De manier waarop hij het zegt, binnen de Libanese context..., dáármee contextualiseert hij de boodschap.”

Tussen Mouchir Aoun en de andere contextuele theologen zit 40 jaar. Wat is daarvan de reden?

“De Libanese Burgeroorlog! Deze was een grote teleurstelling voor deze theologen. Hayek stopte met schrijven, op enkele publicaties na.

Moubarac zette zijn onderzoekingen rond de dialoog tussen moslims en christenen stop, omdat deze op hetzelfde moment elkaar aan het vermoorden waren. Khodr ging door. Haddad kreeg in 1975 een boel problemen, hij schreef nog wat artikelen en hield daar toen mee op. De Libanese Burgeroorlog deed de theologen het schrijven staken en verhinderde tevens dat nieuwe theologen opstonden. Er waren nog wel wat pogingen in de vorm van enkele publicaties, colloquia en conferenties. Maar de sfeer in de Burgeroorlog was: voordat we denken, moeten we eten en een dak boven ons hoofd hebben. Toen deze oorlog voorbij was, begon Aoun met zijn theologische reflectie. Het instituut van de jezuïeten in Beiroet voor de christelijk-islamitische dialoog functioneert nog steeds, maar dat gaat meer over cursussen om elkaar te ontmoeten en te leren kennen, te respecteren en te accepteren. Er komt een moef-ti vertellen over de islam en een priester over het christendom. ’n Heleboel geschiedenis ook. Maar het is geen theologische dialoog op de manier van deze contextuele theologen die nieuwe vergezichten creëren.”

Zijn er bij de contextuele Libanese theologen manieren van theologiseren die typisch behoren tot hun eigen traditie, bijvoorbeeld die van het Syrische christendom.

“Specifiek van de Syrische traditie zijn mensen als Hayek en Moubarac, ze beschouwen zich als Maronieten. Dat kan niet missen. Ze zien een roeping voor de Maronietische Libanezen, de roeping van het Syrische christendom. En Khodr is orthodox. Dat kan ook niet missen. Bij Haddad, Corbon en Aoun ligt het weer anders. Bij hen ligt de nadruk op de Arabische identiteit. In de Melkietische Grieks-katholieke Kerk is dat wel niet het hoofdspoor, maar haar Arabische identiteit is een onderdeel van haar traditie. Ze waren in de 19^e en 20^e eeuw zeer Arabisch en nemen dat mee in hun erfgoed. Ieder neemt zijn eigen erfgoed met zich mee. Zeer Syrisch. Zeer Arabisch. Zeer contextueel.”

Uw contextuele Libanese theologen leefden voor een belangrijk deel in het buitenland: Moubarac en Hayek zelfs tientallen jaren! En hoe ziet u uzelf als Libanees en theoloog die in het buitenland woont? Hebt u het idee dat u een bijdrage kunt leveren.

“Het is erg vreemd dat de meeste Libanese en zelfs Arabische denkers in het buitenland woonden. Ze waren gehecht aan Libanon toen ze het land verlieten. Neem Khalil Gibran die ook in het buitenland woonde. Vanuit een kritische distantie kun je de context waarderen waarin je hebt geleefd. Je kunt profiteren van de andere horizon. Ik heb dat zelf, wonend in Frankrijk, Denemarken en Duitsland, ook kunnen doen. Het is geen handicap; het heeft me geholpen de horizon te verwijderen. Alle contextuele Libanese theologen woonden hier in Europa, maar je blijft aan je land denken. Ik kan bijdragen aan het theologische landschap in Libanon. Ik ga vier per jaar naar Libanon, zo’n twee maanden in totaal. Ik heb het gevoel alsof ik in Libanon woon. Ik leg mijn oor te luisteren bij mijn vrienden daar. En, met internet is de wereld een groot dorp. Ik beschouw mezelf bijna als daar levend. Ik fungeer als een brug. Ik kan de rijkdom van de westerse theologie naar Libanon brengen.

Contextuele theologie ontstond tenslotte in het westen. Maar de brug is er één naar twee kanten toe: ik kan tevens bijdragen aan het brengen van de theologie uit het Oosten naar het Westen.”

Leo van Leijzen

Jalons pour une théologie contextuelle libanaise, verschenen in boekvorm als: Antoine Fleyfel, La théologie contextuelle arabe. Modèle libanais, Paris, L’Harmattan, 2011.

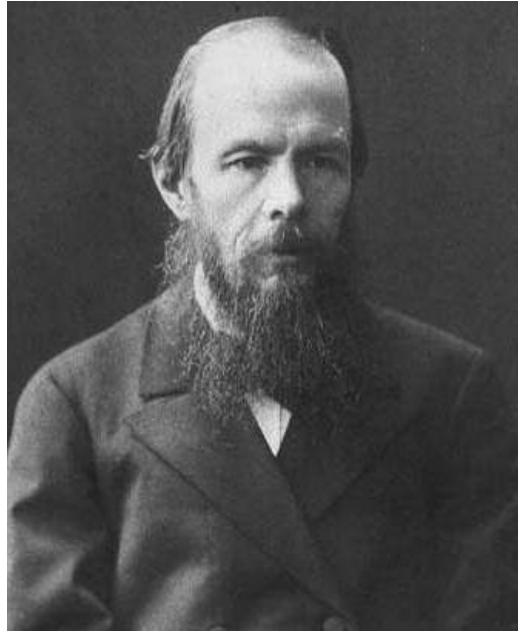
Christelijke stemmen bij Dostojevski

Wil van den Bercken, *Christian Fiction and Religious Realism in the Novels of Dostoevsky*, Anthem Press, London 2011, isbn: 978-0-85728-976-6.

Wil van den Bercken schreef over de romans van Dostojevski het boek *Christian Fiction and Religious Realism in the Novels of Dostoevsky*. Het boek van Van den Bercken ademt een zekere nuchterheid ten opzichte van die lezers die met Dostojevski's teksten aan de haal gaan. Zij willen in hem een Russisch-orthodoxe schrijver zien, dat wil zeggen: een schrijver die een orthodox theologisch standpunt uitdraagt. Van den Bercken verzet zich hiertegen.

Het boek is helder geschreven, in korte hoofdstukken. Het gaat over Dostojevski's vijf grote romans - los van de autobiografische geschriften, de brieven en een boek als *Dagboek van een schrijver*. De ideeën daarin: over christendom en het christelijke Rusland, laat Van den Bercken buiten beschouwing. Dit heeft een paar redenen. Allereerst dat een zindelijke literatuurwetenschapper altijd een onderscheid maakt tussen fictioneel werk en ik-documenten. De literaire tekst moet voor zichzelf spreken. En vervolgens, omdat in de brieven en dagboeken zeer duidelijke meningen van Dostojevski naar voren komen: "De ganse bestemming van Rusland ligt in de Orthodoxie (...) Al het ongeluk van Europa is zonder enige uitzondering gekomen doordat ze met de Roomse kerk Christus verloren hebben, en daarom besloten hebben dat het zonder Christus ook wel ging." (Brieffragment Dostojevski). Maar in de romans zien we geen duidelijk standpunt waar het de schrijver om te doen is. Hij bevolkt zijn werk met personages die elk voor een eigen idee uitkomen en dat idee verpersoonlijken. Ze dialogeren met elkaar, gaan conflicten aan, maar vaak is er geen beslissend gelijk. Ze zijn met elkaar in gesprek, en wij horen de stemmen. Van personages die van God noch moraal willen weten, met vaak heel interessante argumenten, én van personages die voor christelijke waarden staan: de christelijke stemmen.

Dostojevski is 'a christian novelist', zegt Van den Bercken, een christelijke romanschrijver Maar

De Russische auteur Fjodor Dostojevski (1821-1881).

dat wil niet zeggen dat het christendom het laatste woord heeft. De christelijke thema's worden in een geheel van menselijke problemen opgenomen. Het is wel waar dat een lezer die niet veel met religie heeft, de diepgang ervan niet erg meevoelt. Maar ook het atheïsme wordt serieus genomen. En de lezer kan zijn keuze maken. De lezer vindt er geen theologische argumenten. De religie speelt een rol, maar niet spiritueel of mystiek - van belang zijn de ethische consequenties. Wel zijn er steeds bijbelse toespelingen. De kerk met haar rituelen speelt er vrijwel geen rol. Het traditionele monnikendom is ver weg. Iconen worden vrijwel niet genoemd. De functie van de kerk is minimaal; het gaat om de essentie van het christendom, waarin de figuur van Christus het belangrijkste is.

Hoe pakt dit uit in de indrukwekkendste roman van Dostojevski, *De gebroeders Karamazov*? De broers Ivan, Dimitrij en Aljosja zijn door hun vader Fjodor nooit echt opgevoed, en sommigen van hen wensen zijn dood. Als de vader dan wordt vermoord, valt de verdenking op de oudste broer Dimitrij. Deze wordt veroordeeld, terwijl

de eigenlijke dader Smerdjakov is, de onwettige zoon en lakei van de vader. Elke broer speelt zijn rol: Ivan is de rationalist, Dimitrij het symbool van de zinnelijke hartstocht, en Aljosja is de zuivere, de heilige bijna. De religieuze figuur is de monnik Zosima. 'The Spirituality of the Monk Zosima in *The Brothers Karamazov*' (De spiritualiteit van de monnik Zosima in *De gebroeders Karamazov*) noemt Van den Bercken dit hoofdstuk. Zosima maakt geen deel uit van het kerkelijke establishment. In zijn cel heeft hij een icoon en een katholiek kruis. Hij houdt zich niet op met theologie. Het duidelijkste godsbewijs is de liefde, die de overtuiging geeft van God en ziel; een liefde die concreet is en niemand veroordeelt. Het heilige vinden we in het rijk Gods op aarde. Iedereen is schuldig voor alles en iedereen, en is gelijk voor God. Alleen door deze schuld zijn we in staat tot liefde. De weigering van die liefde is de hel. Gedachten die meer katholiek en protestants aandoen dan orthodox. De mogelijkheid van de kerk als gemeenschap van liefde (de *sobornost*!), daar horen we niets over. De bijbel wordt door Zosima vooral geprezen om het beeld van de mens dat erin gegeven wordt. Met impliciet kritiek op de Orthodoxie van die tijd, die meer met ritueel bezig is dan met de bijbel, al is er wel het idee van de Russische mens, die het beeld van God in zich draagt.

Hiertegenover beweert Ivan: als er geen onsterfelijkheid is, is alles geoorloofd. Ook zo te begrijpen: als er geen onsterfelijkheid is, verdwijnt de liefde. Tenslotte verlaat Aljosja het klooster: het klooster is niet belangrijker dan de activiteiten in de wereld.

Bekend is ook het verhaal - het 'gedicht' van Ivan: 'De legende over de grootinquisiteur'. In het Spanje van de Inquisitie streeft de inquisiteur, geholpen door de antichrist, ernaar om voor de mensen het paradijs op aarde in te richten, eenvoudig door de mens zijn vrijheid te ontnemen, zodat hij geen domme dingen meer kan doen. Als Christus zelf in Sevilla verschijnt - althans, Aljosja interpreteert hem zo -, wordt Hij meteen in de gevangenis geworpen. Wat is te verkiezen: ongelukkig zijn in vrijheid, of gelukkig zijn in onvrijheid? Gekwelde vrijen of gelukkige slaven? Jezus, die de grootinquisiteur op het eind een kus geeft, is hier de passieve figuur, de kwetsbare. Hierin lijkt Hij niet, volgens Van den Bercken, op de Christus van de Orthodoxie, die het meer van de kracht en de glorie moet hebben. En weer gaat het verhaal tegen de kerk in: de Inquisitie is meer een ontarding van kerk als zodanig, Het verhaal is daarbij niet per se

antikatholiek. De grootinquisiteur treedt niet op als een kardinaal, hij heeft meer weg van een monnik. Dostojevski had altijd moeite met de manier waarop de kerk en de staat zich tot elkaar verhielden.

"Schoonheid zal de wereld redden." Dit citaat is een bekende zin uit *De Idioot* die Van den Bercken aanhaalt. Een uitspraak die vooral in verband wordt gebracht met de broeierige fatale vrouwen uit die roman, Natasja Filipovna en Aglaja Ivanovna. Zij belichamen de macht van de fysieke schoonheid. De vrouwen zijn tegenstrijdig, raadselachtig, en hun affaires lopen noodlottig af. Is dit de schoonheid die de wereld zal redden? Het woord valt ook bij een van de epileptische aanvallen van Aljosja, waarin hij de schoonheid van de hoogste synthese van het leven ondergaat. Of in een gesprek over Don Quichot: de schoonheid van een ideaal, hoe wereldvreemd ook. Of in opmerkingen van de vorst Mysjkin in *De Idioot*, dat schoonheid in zoveel dingen zit, een schoonheid die niets met winst of profijt van doen heeft. Er is zoiets als geestelijke schoonheid - zou die de wereld redden? Maar in de romans gebeurt niets van dat. Fysieke, morele of geestelijke schoonheid: er blijft een spanning tussen bestaan, aldus Van den Bercken. En de uitspraak vindt hij ook niet erg orthodox: daar kan alleen God de wereld redden.

Van den Bercken's boek is niet zwaarwichtig en niet nodeloos ingewikkeld. De beruchte literaire theorieën vallen begrijpelijk op hun plaats. Het boek maakt ook een tegendraadse indruk. *Dostojevski is geen orthodoxe schrijver*, is een van de belangrijkste stellingen. Het lijkt wel of hij met een bepaald soort russofiele nostalgie wil afrekenen. We denken een aan eerder boekje van zijn hand, *Tegen de religieuze behaaglijkheid*, dat enige pijnlijke opmerkingen over de liturgie bevat en handelt over een christelijke ethiek die verder gaat dan wat zomaar een wijze man kan bedenken. Of aan *De mythe van het Oosten*, waarin betoogd wordt dat Rusland toch eerder tot de Europese cultuursfeer behoort.

Wil van den Bercken, hoogleraar Oosters Christendom, heeft op 10 november afscheid genomen van de Radboud Universiteit in Nijmegen. Met een Dostojevski-symposium. En daarna: Blijf publiceren, Wil!

Dolf Bruinsma

EGYPTISCH LEGER SLAAT VREEDZAME KOPTISCHE DEMONSTRATIE BLOEDIG NEER

Koptische Egyptenaren zijn woedend op het leger omdat militairen bij rellen half oktober veel te hard zouden hebben opgetreden. De Kopten hadden zich verzameld bij een ziekenhuis in de hoofdstad Caïro, waar de lichamen lagen van hun geloofsgenoten die bij de onlusten van zondag 9 oktober zijn omgekomen. De Kopten richtten hun pijlen vooral op veldmaarschalk Mohammed Hussein Tantawi, de leider van de regerende militaire raad in Egypte. 'Tantawi, verrader, het bloed van Kopten is niet goedkoop', riepen de betogers bij het ziekenhuis.

Zondag 9 oktober was een van de gewelddadigste dagen in Egypte sinds de val van president Hosni Mubarak in februari van dit jaar. De Koptische christenen betoogden in de Egyptische hoofdstad tegen een aanval op een Koptische gebedsruimte in de zuidelijke provincie Aswan. Die zou het werk zijn van radicale moslims, de zogeheten salafisten. De demonstratie trok naar Maspero, het gebouw van de staatstelevisie in Caïro. Het protest begon vreedzaam, maar tijdens de mars werden de Kopten bekogeld vanaf daken en balkons door buurtbewoners. Daarna greep het leger in. Bij de rellen van zondag zijn ongeveer 26 doden gevallen. Het zou gaan om ruim 20 Kopten en enkele militairen. Als gevolg van de onlusten zijn honderden mensen in ziekenhuizen behandeld. Bij het Koptische ziekenhuis in het noordoosten van Caïro, niet ver van de Koptisch-orthodoxe kathedraal van Abbasiya, raakten Kopten slaags met het leger en de oproerpolitie. Een aantal wagens van de oproerpolitie werd in brand gestoken.

“Het was zo’n bloedbad”, getuigt Koptisch-orthodox priester na de gebeurtenissen op 9 oktober. Still uit een video-opname op YouTube.

De Koptische paus Shenouda III riep zijn geloofsgemeenschap maandag 10 oktober op om drie dagen te bidden en te vasten. (Bron: ANP)

‘DIT HEEFT NIETS MEER MET RELIGIE TE MAKEN’

“Soms heb ik geen woorden meer. Zo vreselijk is het wat er in Egypte gebeurt. Maar wat ik wel kan zeggen is dat dit niets meer met geloof te maken heeft. Moslims die dit niet willen, zijn net zo machteloos als de Kopten.” Dat zei de secretaris van de Koptische kerken in Nederland, Magdy Ramzy, naar aanleiding van de opnieuw half oktober opgelaaide onlusten tussen moslims en Koptische christenen in Egypte en het militaire geweld op zondag 9 oktober. “Er is een minderheid van moslims die terug wil naar een middeleeuwse islam. De rest is weerloos”, aldus Ramzy. Minister Uri Rosenthal van Buitenlandse Zaken toonde zich zeer verontrust over het geweld tegen de Koptische gemeenschap in Egypte en betreurde ten zeerste dat

er doden en gewonden waren gevallen. In een brief van 21 oktober jl. gericht aan paus Shenouda III, Koptisch-orthodox patriarch van Alexandrië, hebben de rooms-katholieke bisschoppen van Nederland hun medeleven met de Koptische gemeenschap uitgedrukt. (Bron: ANP, rkkerk.nl).

MILITAIREN VEGEN EIGEN STRAATJE SCHOON

De militaire Openbare Aanklager van Egypte besloot op 3 november om de detentie van 34 Koptische arrestanten met twee weken te verlengen, hangende het onderzoek naar de bloedige rellen bij Maspero op zondag 9 oktober jl. Ze worden beschuldigd van geweldpleging en wapenbezit bij deze clashes tussen Koptische demonstranten en het leger. Algemeen wordt aangenomen dat het Egyptische leger, dat na de val van Mubarak de tijdelijke regering van Egypte in handen heeft, met deze beschuldigingen het eigen straatje schoon veegt. (Bron: AINA)

DIDASKALÍON INWIJDING IN HET OOSTERS CHRISTENDOM

Kasteel Hernen, Eerste bijeenkomst
13 januari 2012

De interesse gaat uit naar waar cultuur en spiritualiteit, maar ook traditie en hedendaagse wereld elkaar snijden. 'Inwijding' slaat in het oosters christendom op de liturgie, maar ook op geestelijk leven in bredere zin. Teksten van oude auteurs (Johannes van Damascus, Evagrius, Johannes van Apamea e.a.) en van hedendaagse (Anselm Grün, Matta el-Miskien etc.) worden gezamenlijk gelezen en besproken.

DIDASKALÍON is een samenwerking tussen de A.A. Brediusstichting te Hernen en de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Data: vrijdagen 13 januari, 10 februari, 16 maart, 20 april, 11 mei 2012.

Tijd: 13.45 – 16.15 uur.

Plaats: A.A. Brediusstichting, Kasteel Hernen, Dorpstraat 40, 6616 AH, Hernen.

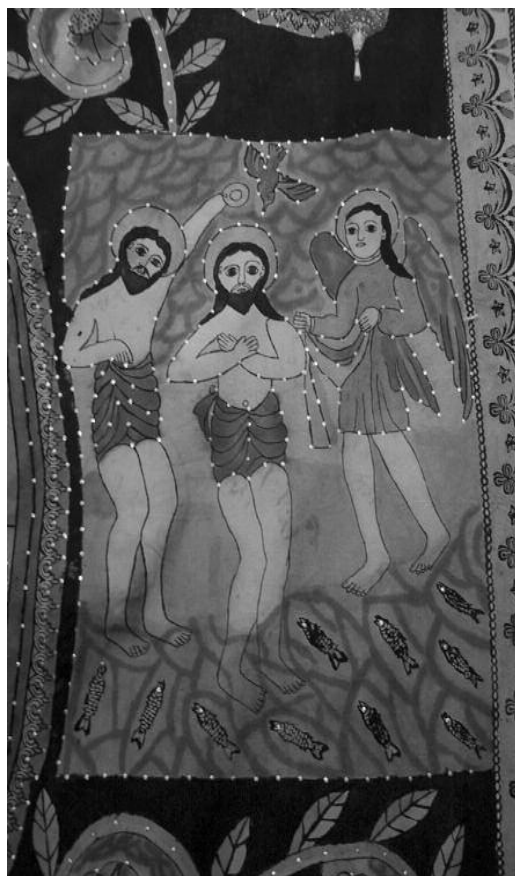
Leiding: Leo van Leijsen, theoloog en medewerker Oosterse Kerken van de Katholieke Vereniging voor Oecumene (Utrecht), waarmee de A.A. Brediusstichting het DIDASKALÍON realiseert.

Vervoer: Kasteel Hernen is goed per auto of openbaar vervoer te bereiken.

Kosten: €75 (incl. reader met kopieën). Bij aanmelding ontvangt u een bevestiging samen met informatie over de betaalwijze van de kosten.

Opgeven het liefst vóór 6 januari 2012: bij de A. A. Brediusstichting te Hernen, 0487 531387 of brediusstichting@hetnet.nl.

Informatie: www.brediusstichting.nl of www.oecumene.nl

Voorhang voor de toegang tot de altaarruimte in een Syrisch-orthodoxe kerk in Zuid-oost-Turkije, met erop afgebeeld de Doop van Jezus in de Jordaan (Foto: L. van Leijsen).

Verhoging abonnementsgeld met ingang van 2012

De Katholieke Vereniging voor Oecumene investeert veel tijd en middelen in Pokrof. Daarnaast zijn er de vrijwillige redactieleden en auteurs die Pokrof maken tot wat het is: het enige Nederlandstalige tijdschrift in Nederland over oosters christendom. Het tijdschrift is niet kostendekkend. Om het evenwicht te bevorderen tussen de externe steun en de opbrengst uit abonnementsbijdragen, is besloten tot een – weliswaar kleine – verhoging van het abonnementsgeld. De prijs van het abonnement was jarenlang €17,50. Vanaf 1 januari 2012 zal een jaarabonnement op Pokrof €20 kosten (Losse nummers: €5, excl. verzendkosten). Wij hopen dat u hier als lezer begrip voor zult kunnen opbrengen.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen dec 2011 - jan 2012

Amsterdam

Occohoffje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft

Oude Delft 18

's-Gravenhage

Huize Maria Ecclesiae, Eisenhowerlaan 120

Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem

Janstraat 41

's-Hertogenbosch

Catharinakerk, Kruisbroederhof 4

Maastricht

Kapel Zorgcentrum Amby Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)

Dobbelmanweg 3

Nijmegen (NBK)

Titus Brandsma-gedachteniskerk (Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam

Eendrachtskapel, Eendrachtstraat 95, 3012 XH

Tilburg

Kapel verzorgingscentrum St. Jozefzorg, Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)

Kapel Zorgcentrum West, ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse Gemeenschap)
Zondag 11 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 25 december, 10 u: Goddelijke Liturgie van Kerstmis Alle diensten van de Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in het land zijn onder voorbehoud. Voor verdere informatie: www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.

■ Delft: (BG)

Zondag 11 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 8 januari, 10 u: doorgaan en aard van de viering, te raadplegen bij bestuur.

■ Eindhoven: (BG)

Zondag 4 december, 11.30 u: Goddelijke Liturgie.

Maandag 26 december, Tweede Kerstdag, Synaxis van de H. Moeder Gods, 11.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ 's-Gravenhage: (BG)

Zaterdag 17 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 24 december, Kerstavond, 19 u: Completen, Metten, Laudan en Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 1 januari, 11 u: Goddelijke Liturgie van H. Basilius.

Zondag 1 januari, 11 u: Basiliusliturgie.

Vrijdag 6 januari, 10 u: Theofanie (Doop des Heren), Liturgie met Grote Waterwijding.

Zaterdag 14 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 21 januari, 19 u: Vespers.

Zondag 22 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ Haarlem: (BG)

Zaterdag 7 januari, Patroonsfeest van de Epifanie, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes van Damascusgemeenschap) Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij afwezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.

Bijzondere diensten:

Zondag 4 december, 25^e Zondag na Pinksteren, Feest van Johannes van Damascus, patroon van de kapelgemeenschap, 10.15 u: Goddelijke Liturgie. Voorafgaand aan liturgie iconenwijding. Na de liturgie gezellig samenzijn vanwege het feest.
Zondag 11 december, 26^e Zondag na Pinksteren, Zondag van de Voorouders des Heren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 18 december, Zondag voor de Geboorte des Heren, Zondag van de heiligen van het

Oude Verbond, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 25 december, Geboorte des Heren (Kerstmis), Eerste Kerstdag 's ochtends 10.15 u: Lofzangen van de Metten, gevolgd door de plechtige Liturgie van Kerstmis. Na de Liturgie een feestelijke kop chocola of koffie met kerstgebak.

Wie wat lekkers mee wil brengen, is van harte uitgenodigd dit te doen.

Maandag 26 december, Tweede Kerstdag, Synaxis van de Moeder Gods: één Liturgie!

Zondag 1 januari 2012,

Nieuwjaarsdag, Zondag vóór de Verschijning des Heren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie. Op het einde wordt de Basiliuskoek gezegend ter gedachtenis van de kerkvader Basilius de Grote, wiens feest ook op 1 januari valt.

Zondag 8 januari, viering van de Verschijning des Heren (Doop van Jezus in de Jordaan),

Goddelijke Liturgie, gevolgd door de Grote Waterwijding, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 15 januari, 31^e Zondag na Pinksteren, 10.15 u:

Mettendienst, met bijzondere aandacht voor de Week van het Gebed voor de Eenheid van de Christenen (15-22 januari 2012).

Zondag 22 januari, 32^e Zondag na Pinksteren, Zacheüs zondag, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 29 januari, Zondag van de Tollenaar en de Farizeeër, begin van de Voorvasten, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Voor informatie over de diensten: www.byzantijnsekapel.nl en/of mev. Myrjam Corsten, tel. 073-6148508.

■ Maastricht: (BG)

Zondag 18 december, Zondag van de heiligen van het Oude Verbond, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ Nijmegen: (BG)

Zaterdag 24 december, Kerstavond, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 28 januari, 19 u: Goddelijke Liturgie.

■ Nijmegen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 3 december, Viering van de 25^e Zondag na

Pinksteren, Zondag van de Blinde bij Jericho, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 17 december, 19 u: Vespers voor Kerstmis.

Zaterdag 7 januari, Viering van de 30^e Zondag na Pinksteren,

Zondag na de Verschijning des Heren, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns Koor: j.vanderpost@planet.nl; op Internet: www.hetnbnk.nl

■ Rotterdam: (BG)

Zondag 4 december, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

■ Roosendaal: (BG)

Zondag 29 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie, in Franciscus-kerk, Azurietdijk 91, 4706 BM Roosendaal.

■ Teteringen: (Utrechts Byzantijns Koor)

Zondag 22 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie in kerk H. Willibrord, Kerkstraat 1, 4847 RM. Voor informatie: www.utrechtsbyzantijnskoor.nl

■ Tilburg: (Tilburgs Byzantijns Koor)

Zondag 11 december, 10 u: Goddelijke Liturgie in Kapel Kruisvaarderstraat. Om 15 u: Kerstconcert samen met Gregoriaans Koor 'Karolus Magnus' in kerk van Broekhoven, Broekhovenseweg, Tilburg. Zondag 8 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

In principe iedere 2^e zondag van de maand (behalve gedurende de zomervakantie), 10 u: Goddelijke Liturgie. Voor actuele informatie zie: www.tilburgsbyzantijnskoor.nl

■ Utrecht: (BG)

Zondag 18 december, Zondag voor Kerstmis, Zondag van de heiligen van het Oude Verbond, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in Johannes-Bernarduskerk, Oranje Nassaulaan 2 (wijk Hoograven). Maandag 26 december, Tweede Kerstdag, Synaxis van de H. Moeder Gods, 10 u: Goddelijke Liturgie in Sint-Antoniuskerk, Kanaalstraat 200.

Vrijdag 6 januari, 10.30 u: Viering Theofanie (Doop des Heren), Liturgie met Grote Waterwijding. Zondag 15 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Uitteling van de Communie in een Koptisch-orthodoxe kerk, Egypte. Achterzijde: Preek in dezelfde kerk door een voorganger die het kenmerkende liturgische hoofddekens van de gewijde priester draagt. (Foto's: J.Ong)

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
ecumene, oekraïens
en willibrord

